

Дзмітрый Клябанаў
Кракаў

Біблейскія матывы ў кнізе Фелікса Баторына *На вуліцы Максіма Багдановіча*

Паэзія Фелікса Баторына грунтуецца на класічных для беларускай літаратуры XX і XXI стагоддзя канонах, мастацка-вобразнай сістэме, метафарычнасці¹. Адна з яскравых асаблівасцяў баторынскай лірыкі – роздум над мінуўшчынаю і сучаснасцю, над абумоўленасцю будучыні гістарычнаю памяццю, пошукі адказу на пытанні наконт „адвечнага беларускага шляху” – пытанні, якімі задаюцца прадстаўнікі інтэлігенцыі Беларусі, пачынаючы яшчэ з Яна Баршчэўскага, Уладзіслава Сыракомлі, Францішка Багушэвіча. Ф. Баторын, пільна ўзіраючыся ў сябе, у сучаснікаў, усведамляе, што пошукі гэтыя варта пачынаць са спробы спасціжэння таямніц душы чалавека, матываў ягоных учынкаў, падыходу да вызначэння сэнсу жыцця і існавання на зямлі. І дапамагчы ў пошуках адказаў можа зварот да біблейскіх матываў і ісцін: у тэкстах *Старога і Новага заветаў* стагоддзі таму былі дадзеныя адказы на тыя пытанні, што і сёння не даюць спакою чалавецтву. Вядома, шмат стагоддзяў мінула з часоў Ноя, Сіма, Яфета, Каіна і Авеля, прарокаў і цароў іўдзейскіх, з дня, калі быў вынесены прысуд Ісусу з Назарэта... Але паэт, адораны абвостраным адчуваннем рэчаіснасці, здольнасцю бачыць сутнасць: людзі ва ўсе часы аднолькавыя, кіруюцца, па вялікім рахунку, надта падобнымі пабуджальнымі матывамі. Менавіта таму Ф. Баторын звяртаецца да біблейскай праўды, прымаючы яе за зыходны пункт сваіх разважанняў. Так, у вершы *Разважанне на біблейскія тэмы*² паэт спрабуе прааналізаваць механізм з’яўлення куміраў, а таксама тое, каму і навошта тыя куміры патрэбныя. З гэтай мэтай паэт звяртаецца да змешчанага ў *Пяцікніжжы* Майсея – *Кнізе Выхаду*³ – Дэкалогу – дзесяці заповедзяў, дадзеных Майсею на гары Сінай (*Выход* 24:12; 31:18). Разважанні будуюцца вакол другое заповедзі –

¹ Гл.: Дз. К л я б а н а ў, *Фелікс Баторын: несучасная сучаснаць. „Нашаніўская” традыцыя ў кнізе паэзіі „На вуліцы Максіма Багдановіча”* [у:] *Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння*. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (да 80-годдзя НАН Беларусі), Мінск, 28 мая 2008 года, Мінск 2008, с. 267.

² Ф. Б а т о р ы н, *Разважанне на біблейскія тэмы* [у:] Ф. Б а т о р ы н, *На вуліцы Максіма Багдановіча*, Мінск 2007, с. 30.

³ Назвы біблейскіх кніг даюцца ў дужках паводле *Бібліі ў перакладзе Васіля Сёмухі* [online], <http://knihi.com/none/Biblija.html> [доступ: 23.12.2013] (Рэд.).

„Не стварай сабе куміра і ніякай выявы таго, што на небе ўверсе, што на зямлі ўнізе, і што ў вадзе ніжэй зямлі; не пакланяйся ім і не служы ім, таму што я – Гасподзь Бог твой, Бог-апякун, які карае дзяцей за віну бацькоў да трэцяга і чацвёртага роду, што ненавідзяць мяне, і даю міласць да тысячы родаў таму, хто любіць мяне, захоўвае заповедзі мае” (*Выхад* 20:4).

Паэт як бы спрабуе дэканструяваць гісторыю з’яўлення старазапаветнага залатога цяльца (*Выхад* 32:1–4), каб зразумець, што ўвогуле вымушае чалавека мець такога куміра: „Чаму шукаюць куміраў // у нашым бедным куце? // Мож, па малапісьменнасці? // Мож, па прастаце?”⁴

Пытанне і простае, і складанае адначасова. З аднаго боку, усё проста: чалавек заўсёды імкнецца да дасканаласці, патрабуе мець перад вачыма ўзор, які ён будзе намагацца больш-менш дакладна паўтарыць. З іншага боку, складанасць пытання выяўляецца пры спробе прааналізаваць наступствы безадказных учынкаў, калі ўзяць пад увагу тую акалічнасць, што наданне прадметам і з’явам новага сэнсу прыводзіць да змены сутнасці рэчаў. І тады самыя звычайныя рэчы бачныя з зусім непрывабнага боку: „Вось тлумачальны слоўнік. // Ён не ўводзіць у зман: // Кумір – тое ж, што ідал. // Ідал – глядзі: балван”⁵.

Някідкі ў сваёй прастаце семантычны аналіз, каламбур, гаркаватая іронія – вось сродкі, пры дапамозе якіх паэт паказвае праўдзівую прыроду паняцця, надзейна прыхаваную пад напластаваннямі слоў і сэнсаў, што абцяжарылі слова „кумір” за стагоддзі стараннага „стваральнага працэсу”, у выніку якога паўстала процьма рознага кшталту ідалаў, куміраў, цяльцаў. Фінал верша вяртае нас менавіта да біблейскае трактоўкі вобраза: „Што ж нам рабіць, каб у сэрцах // укараніцца не змог // Кумір, ці балван, ён жа ідал – // Ілжывы паганскі бог?”⁶

У вершы *І сышлі Радзівілы, Сапегі і Кішкі...*⁷ адбываецца адмысловае накладанне на біблейскі кантэкст матыву пакуты за Айчыну і расплаты за гэтыя пакуты тых, хто застаўся абыякавым. Фінал твора – не толькі своеасаблівая алюзія да Сіма і Хама з *Кнігі Быцця* (*Быццё* 5:32), майстэрскае перапляценне матываў і вобразаў еўрапейскае і беларускае культуры (Ланцэлот як увасабленне светлых сіл, што змагаюцца са злом, увасобленым у драконе; архетып балота), але і ў пэўным сэнсе трагічнае бачанне рэалізаваных пра роцтваў: падзенне анёлаў, ператварэнне добра ў зло, падмена сапраўднае веры культам залатога цяльца і – як лагічны вынік – апакаліптычнае бачанне канца свету:

І Нішто з псеўданімам Усё узялося
З каламутных глыбінь скаланутых балот.
Ні Яфета, ні Сіма нідзе не знайшлося,
І ад Хама Драконскага ўцёк Ланцэлот⁸.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem*, с. 29–30.

⁸ *Ibidem.*

Апошняя страфа верша практычна поўнасю пабудаваная на вобразах, што з'яўляюцца своеасабліваю адсылкаю да Апакаліпсіса, рэмінісцэнцыяю прадбачання св. Яна: тут і Нішто з псеўданімам Усё як увасабленне вобразу Звера, што атрымлівае ўладу над чалавецтвам (*Апакаліпсіс* 13:1), і глыбіні скаланутых балот – выразная парафраза біблейскага мора, і псеўданім – несапраўднае, ілжывае імя – метафара лічбы Звера (*Апакаліпсіс* 13:17–18), і эпітэт „драконскі” – згадка пра цмока, што надзяляе дэманічную пачвару ўладаю (*Апакаліпсіс* 13:2).

Ведучы гаворку пра Ф. Баторына-лірыка, нельга не звярнуць увагі на тую акалічнасць, што ягоная паэзія – асабліва вершы грамадзянскага гучання, прысвечаныя асэнсаванню чалавечага існавання на зямлі і пытанням свядомасці і самасвядомасці – выдатна ўпісваецца ў эмацыянальна-гістарычны кантэкст адраджэнскае плыні беларускае паэзіі першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя. І гэта зразумела хаця б ужо таму, што беларускае грамадства па-ранейшаму шукае свайго шляху да праўды і да шчасця, да росквіту, да таго, каб „людзьмі звацца”. Шматлікія спробы „намацаць галінамі сонца”, дарогі, па якіх крочаць беларусы – тое, што накіравана перажыць, вытрымаць, каб загартаваць свой дух, каб аднойчы знайсці свой страчаны Рай. І менавіта гэтыя спробы і пошукі паўстаюць у вершах Ф. Баторына, якія жывіць багатая традыцыя, закладзеная „нашаніўцамі”⁹.

У пачатку XX стагоддзя адбылася своеасаблівая філасофская пераарыентацыя беларускае літаратуры: месца Плачкі, што тужыць на старонках *Шляхціца Завальні* Баршчэўскага па мінуўшчыне забытага краю трывала і ўпэўнена заняў Прарок. Менавіта Янка Купала ў сваёй грамадзянскай лірыцы – вершы *Прарок*, *Перад будучыняй*, *Чужым* і інш. – адным з першых агучыў тое, што замінала беларусам выбірацца ў шлях па Бацькаўшчыну, каб урэшце „людзьмі звацца”: так – „па беларускім бітым шляху [...] брыдзе чужынец”¹⁰, так – беларусы „аграбленыя з гонару й кашулі”¹¹, але ці можна лічыць, што свабода, незалежнасць і шчасце пабудуюцца самі па сабе, без аніякага высілку? Ці можна сцвярджаць, што толькі знешнія сілы замяняюць беларусам „заныць свой пачэсны пасад між народамі”? Можа, павінен з’явіцца на беларускай зямлі свой Матафі¹², і беларусы, як калісьці ў старазапаветныя часы габрэі, павінны ўзняцца, паўстаць супраць прыгнёту, змагацца за сваё права, сваю зямлю, саміх сябе? Зварот Янкі Купалы зусім невыпадковы: у часы выпрабаванняў і паняверкі вера можа стаць не толькі выратаваннем, але і чымсь, што аб’ядноўвае людзей, натхняе іх на барацьбу за існаванне, за годнасць, за будучыню. Так, менавіта ў гэтым – місія героя верша *Прарок*, напісанага ў 1912 годзе.

⁹ Дз. К л я б а н а ў, *op. cit.*, с. 273.

¹⁰ Я н к а К у п а л а, *Прарок* [у:] М. С к о б л а, *Краса і сіла. Анталогія беларускай паэзіі XX стагоддзя*, Мінск 2003, с. 59.

¹¹ Я н к а К у п а л а, *Перад будучыняй* [у:] М. С к о б л а, *op. cit.*, с. 62.

¹² Матафі – іўдзейскі свяшчэннік, які разам з сынамі Юдам, Іянафанам і Сымонам ўзняў паўстанне супраць сірыйскага панавання ў абарону сваёй веры і Бацькаўшчыны. Гэтыя падзеі апісаныя ў 1-й і 2-й Кнігах Макабэяў, што ўваходзяць у канон Старога Запавету.

У сваіх вершах Янка Купала з болей і распаччу кажа, што людзі не толькі з'яўляюцца ахвярамі неспрыяльнага лёсу, але і самі сталі „пракляццем” роднае зямлі, „як збэшчаныя госці”¹³. Янка Купала не хавае праўды: „І прысягаем, клічам Бога ў сведкі, // Што мы – не мы, што нехта вінават”¹⁴. Спрабуючы абудзіць людзей ад векавечнага сну, паэт прыводзіць у ахутаную змрочным сном зямлю Прарока – „пасла святла”, які імкнецца разбіць сваім крыкам сцяну з духоўнае глухаты, зняверанасці, абьякавасці.

У філасофскай лірыцы Ф. Баторына таксама прысутнічае матыў прарока і прароцтваў – шматмерны, з розным сэнсава-ідэйным напаўненнем і гучаннем у залежнасці ад традыцый, якія становяцца – непасрэдна ці апасродкавана – крыніцаю паэтычнага натхнення. У шэрагу вершаў адчуваецца моцны ўплыў біблейскага матыву прарока як асобы, надзеленай звышнатуральнаю моцаю, якую дае веданне, а таксама канфлікту з натоўпам, што зусім не схільны прыслухоўвацца да прарочых словаў, у выніку чаго прарок асуджаны на надзвычайнае цяпненне, адчай, парадаксальную бездапаможнасць ў той барацьбе, якую накіравана яму весці. Такое спасціжэнне вобраза прарока было ўласціва беларускай літаратуры ў пачатку XX стагоддзя, калі дамінавала рамантычная плынь: прарок – не толькі абраннік, якому адкрытыя таямніцы ведаў і на якога ўскладзеная місія „ўставаць, ісці, ноч прасвятляць”, але гэта яшчэ і трыбун, і правадыр, і змагар, і тытан думкі – адным словам, асоба, якой накіравана было стаць духоўным лідарам нацыі.

Ф. Баторын, развіваючы класічную для беларускай літаратуры рамантычную традыцыю прарока і прароцтва, знаходзіць новыя барвы для гэтага вобраза, упісваючы яго не толькі ў біблейскую – *Старога і Новага заветаў* – традыцыю, але і ў еўрапейскі культурна-гістарычны кантэкст. Так, вельмі цікавым уяўляецца створаны паэтам вобраз прарока ў вершы *Расцершы плоць па вострых камянях*...¹⁵. Баторынскі Прарок тут мае рысы адначасова і Хрыста, і Джардана Бруна. Абодвух аб'ядноўвае і валоданне веданнем, якім яны прагнуць падзяліцца з іншымі, і разуменне сваёй місіі на зямлі, і гатоўнасць прасвятляць душы цанюю свайго жыцця:

Расцершы плоць па вострых камянях,
Сваёй крывёй пясок увільгатніўшы,
Ён, тысячам вачэй душу адкрыўшы,
Святое веры пракладае шлях¹⁶.

Святасць веры, што нясе з сабою пакуль што нязнаны Ён, заключаецца перш за ўсё ў тым, што гэтая вера не збудаваная на крывадушнасці, на хлусні, на ўвядзенні ў зман ці спробе атрымаць сабе нейкія матэрыяльныя дабrotы. Менавіта духоўная чысціня, ідэйнасць і адданасць ідэі, місійнасць робяць

¹³ Я н к а К у п а л а, *Прарок*, *op. cit.*, с. 53.

¹⁴ Я н к а К у п а л а, *Перад будучыняй*, *op. cit.*, с. 62.

¹⁵ Ф. Б а т о р ы н, *Расцершы плоць па вострых камянях*... [у:] Ф. Б а т о р ы н, *На вуліцы Максіма Багдановіча*..., с. 174.

¹⁶ *Ibidem*.

вобраз шматузроўневым, надзвычай ёмістым. І гэты вобраз выразна адрозніваецца, бясспрэчна, ад магутнага ў сваёй эмацыянальнай насычанасці вобразу з верша Янкі Купалы. Ужыванне асабовага займенніка ў першай страфе таксама дадае вобразу неадназначнасці і абагуленасці адначасова, з аднаго боку, адсылаючы да хрысціянскай – у прыватнасці, каталіцкай – традыцыі рэлігійных¹⁷ і малітоўных тэкстаў¹⁸, з другога, з’яўляецца аднясеннем да верша з *Евангелля ад Мацвея* (Мацв. 13:57), але адначасова дазваляе пазбегнуць залішняй пафаснасці.

Звяртае на сябе ўвагу і той факт, што герой верша пакутуе фізічна – шлях да веры шчодро паліты ягонаў крывёю. З аднаго боку, такім чынам паэт сцвярджае думку, што шлях да праўды, да святае веры вымагае ад чалавека напружання ўсіх сіл – і фізічных, і духоўных, нязвычайнае рашучасці і гатоўнасці прынесці сябе ў ахвяру. З іншага боку, уласная кроў, пралітая ў імя ідэі, у імя іншых, азначае маральнае ўзвышэнне, стварае вакол героя арэал праўдзівай святасці. Можна таксама трактаваць гэтую акалічнасць як адсылку да біблейскае традыцыі апісання пакут Хрыста, пададзеных у Евангеллі св. Яна, калі скатаванаму Ісусу ўскладаюць на галаву вянец з церняў¹⁹. І тут не без значэння будзе факт, што па набрынялым крывёю пяску следам за героем крочаць тыя, каго гэтая кроў прынаджвае. Яе пах дурманіць галаву, абуджаючы, як у хіжых звяроў, ганебную прагу яшчэ большае крыві, разрывання на шматкі пакутніцкае плоці.

Сугучнасць з Янкам Купалам, а дакладней, рэмінісцэнцыі на эмацыянальна-вобразным узроўні, – і ў сітуацыі сутыкнення Прарока з натоўпам. Але паэты выбіраюць розныя шляхі і сродкі прадстаўлення канфлікту. У Янкі Купалы „народ змарнелы” канае, корпаецца ў зямлі, сляпы, як крот – людзі растаптаныя каваным ботам чужынца, развучыліся марыць і змагацца за свае мары. Прарок заклікае апамятацца, узнімацца на барацьбу, але ў фінале замест слова „народ” з’яўляецца слова „грамада” – паэт выразна сігналізуе адсутнасць індывідуальнага пачатку ў маўленні хорам, а таксама няведанне вартасці такіх каштоўнасцяў, як вольнасць, годнасць. Але калі ў Янкі Купалы відочная дэградацыя з народа ў грамаду (фінал, у якім дэкларуецца прывязанасць да матэрыяльнага коштам адмаўлення ад духоўнага), то ў Ф. Баторына – адразу „світа разявак”: слова „світа” з’яўляецца маркерам, што сведчыць пра залежнасць, прыніжэнне, звядзенне чалавека да статусу паслухмянага паслугача, а слова „разявакі” маркіруе духоўную і ментальную пустату.

У вершы Ф. Баторына зусім па-іншаму вырашаны таксама канфлікт паміж „паслом святла” і натоўпам: можна прасачыць выразную сувязь вобразаў з другой страфы верша з еўрапейскай і ўласнабеларускай традыцыяй

¹⁷ Традыцыя выкарыстання асабовага займенніка ў адносінах да прарока, месіі мае свае карані ў тэкстах *Старога Завету*. У якасці прыкладу можна прывесці *Кнігу прарока Іцаі* – Іц 53:4 [online], www.nonpossumus.pl/ps/1z/53.php [доступ: 10.03.2013].

¹⁸ У якасці прыкладу можна прывесці літургічны спеў *Gloria in excelsis Deo*.

¹⁹ *Ecce homo* [online], www.voxdomini.com.pl/valt/p-ew/04-j-19.htm [доступ: 10.03.2013].

карнавалізацыі, а таксама з творчасцю Ераніма Босха (*Спакушэнне св. Антонія, Пекла, Блазнаватых і праклятых* і інш.). Здаецца, менавіта пачвары з палотнаў Е. Босха з'яўляюцца выдатнаю ілюстрацыяй жажлівага карнавалу, у цэнтры якога „фанатычнае нявер'е”, абкружанае пустымі і прагнымі забавы разывакамі:

А следам з цэлай світай разывак
Ступае фанатычнае нявер'е,
Ліе смалу і густа сыпле пер'е,
І ўжо рыхтуе блазенскі каўпак²⁰.

Ужыты ў дадзенай страфе дзеяслоў руху „ступаць” таксама адыгрывае істотную ролю ў зразуменні вобразнай сістэмы верша. Нявер'е – не пасіўная абыякавасць, засяроджанае корпанне ў цемры безнадзейнасці, але абкружана світаю, дзейная ключавая фігура карнавалу, сімвалічнае ўвасабленне ўлады, што скарае, падпарадкоўвае, знявольвае, прымушае службыць сабе. Менавіта магутнасць, упэўненасць, моц і выразна перадае слова „ступае”. У сваю чаргу, у супастаўленні з дзеясловамі дзеяння „ліць”, „сыпаць”, „рыхтаваць” прыметнік „фанатычны” выконвае ролю партрэтнае характарыстыкі, даючы чытачу магчымасць уявіць не ваяўнічы фанатызм натоўпу, што мкне ў адзіным парыве, але хутчэй фанатычны бляск шаленскіх вачэй, зацягасць, што перакрэслівае любую праяву чалавечнасці ў абліччы.

Згодна з законамі карнавалу, твары схаваныя пад маскамі, а свет становіцца з ног на галаву. І вось ужо няпраўда займае месца праўды, крыўда і хіжасць становяцца важнейшымі за справядлівасць, а таму, хто нясе святло, начэпаць на галаву каўпак блазна. Матыў карнавалу – з'явы, што спалучае ў сабе паганскі рытуал з хрысціянствам – важны яшчэ і таму, што этымалогія самога тэрміну звязаная з лацінскім словам *carnus* – мяса²¹, а рытуальны пачатак адсылае да часоў прынясення чалавечых ахвяраў і *Старога Запавету*. Таму зусім заканамерным з'яўляецца фінал: Ён будзе прынесены ў ахвяру – стане ахвяраю тых, каго меўся прасвятліць, вызваліць, збавіць, і хто пазірае на яго хіжымі вачыма, як на кавалак скрываўленага мяса. Ён – пакутнік Бруна і Хрыстос нашых дзён, які аддае сябе без рэшты, але тыя, каму ён сябе аддае, не могуць прыйсці на духоўнае свята, бо патрабуюць крывавай трызны, каб набіць свае трыбухі – *carne vale* (развітанне з мясам)²². Ізноў можна прыгадаць фрагмент з *Евангелля ад Мацвея*, у якім бязвер'е пазбаўляе людзей магчымасці ўбачыць і дакрануцца да цудаў (*Мацв. 13:57*). Нявер'е ў вершы Ф. Баторына – не простае адмаўленне веры, вучэння, ідэі, але і прага расправы, жажлівага відовішча. Тут таксама прасочваецца біблейскі матыў, звязаны з падзеямі, апісанымі ў *Евангеллі ад Мацвея*: раз'ятраны натоўп на пытанне Пілата пра лёс Ісуса, якога клічуць Месія, голасна дамагаецца, каб Ісус быў укрыжаваны (*Мацв. 27:15–26*).

²⁰ Ф. Б а т о р ы н, *Расцершы плоць...*, с. 174.

²¹ В.Ф. К о л ы з и н, *От мистерии к карнавалу. Театральность немецкой религиозной и площадной сцены раннего и позднего средневековья*, Москва 2002, с. 88–108.

²² *Carnival* [online], www.etymonline.com/index.php?term=Carnival [доступ: 17.02.2013].

Фінальная сцэна верша невыпадкова адсылае і да сцэны катавання Ісуса (*Ессе Ното*), і да спалення на вогнішчы Джардана Бруна, і да старажытных ахвярапрынашэнняў:

А там, дзе зробіць ён апошні крок,
Сухога вецця куча наламана,
Ганебны слуп у дол ужо ўкапаны
І шыльда, дзе напісана: ПРАРОК²³.

Верш Ф. Баторына *Другая спроба напісання верша на другой дзяржаўнай мове з пераасэнсаваннем на першай* з'яўляецца выдатным прыкладам рэмінісцэнцыі матываў і вобразаў *Прарока* Янкі Купалы. Сугучнасць з Купалавым *Прарокам* бачная перш за ўсё ў структуры апаведу: уводная частка, у якой адбываецца знаёмства з лірычным героем, з неспрыяльнымі акалічнасцямі, што павінны перашкодзіць у выкананні місіі, а таксама сігналізуецца ўпартасць лірычнага героя ў пераадоленні ўсіх перашкодаў на сваім шляху ў імя вялікае ідэі; асноўная частка – сустрэча лірычнага героя з людзьмі, палыманія заклікі абудзіцца ад здранцвення, усвядоміць сябе грамадзянам і гаспадарамі сваёй зямлі і свайго лёсу, рушыць „з цемры да святла”; заключная частка – расчараванне, паражэнне лірычнага героя.

Істотным элементам, што ўплывае на стварэнне адпаведнага эмацыйнага фону для ўспрыняцця тэксту, з'яўляецца граматычная катэгорыя асобы і яе ўжыванне ў творах. У *Прароку* Янкі Купалы апавед пабудаваны такім чынам, што чытач знаходзіцца ў пазіцыі старонняга назіральніка: прарок звяртаецца да людзей, людзі даюць адказ грамадой, мы (чытач) – убаку. Такім чынам дасягаецца своеасаблівая летапіснасць апаведу, які вядзе нябачны апавядальнік: „Ішоў прарок пясчанай сцежкай // З навукай новаю к людзям”²⁴.

У сваю чаргу, Ф. Баторын вядзе маналог ад імя лірычнага „я” – першае асобы. Такая суб'ектывізацыя, будаванне апаведу такім чынам, каб у чытача ўзнікала ўражанне далучанасці да чагосьці насамрэч перажытага лірычным героем, быццам надае апаведу легітымнасці, сігналізуе рэальнасць і канкрэтнасць апісаных падзей:

Я йшоў у змроку. Ногі нylі.
За камяні чапляўся я.
Наўкол сабакі дзіка вылі,
Паўзла і шоргала змяя²⁵.

Варта таксама звярнуць увагу на тое, якім чынам абодва паэты апісваюць неспрыяльныя акалічнасці цяжкага шляху лірычнага героя. У Янкі

²³ Ф. Б а т о р ы н, *Расцёршы плоць...*, с. 174.

²⁴ Я н к а К у п а л а, *Прарок*, *op. cit.*, с. 53.

²⁵ Ф. Б а т о р ы н, *Другая спроба напісання верша на другой дзяржаўнай мове з пераасэнсаваннем на першай* [у:] Ф. Б а т о р ы н, *На вуліцы Максіма Багдановіча...*, с. 367.

Купалы – зборны вобраз звяр’я – хіжых драпежнікаў (граюць зубамі) і груганоў – вялікіх чорных птушак, што ў фальклорнай традыцыі спрадвечу з’яўляюцца прадвеснікамі няшчасця і смерці (чорны колер як пакаранне за грахі ў іўдзейскай традыцыі, д’яблава стварэнне ў хрысціянскай – груган пракляты за тое, што хацеў піць кроў укрыжаванага Хрыста). У Ф. Баторына – сабакі і змяя. Дзікае выццё сабак з’яўляецца сімвалам выраджэння: сабака стаў адным з першых звяроў, прыручаных чалавекам, ахоўваў ягонае жылло, дапамагаў па гаспадарцы, але калі чалавек перастае быць гаспадаром на сваёй зямлі, калі ён пазбаўлены ўласнага дому, дык і ў сабаку абуджаецца ягоны звярыны (ацэначны аспект) пачатак, колішні сябра і верны спадарожнік чалавека дзічэе. У сваю чаргу, змяя – не вуж, які ў беларускай паганскай міфалогіі меў выключна станоўчыя канатацыі і лічыўся адным з увасабленнем патронаў дому, але сімвал небяспекі і здрады – Змей з райскага саду. Да таго ж, дадатковая негатыўная афарбоўка звязана з поўзаннем, якое, у сваю чаргу, выклікае асацыяцыі з нізкапаклонствам.

У адрозненне ад Янкі Купалы, у вершы якога пытанне пра чырвонцы з’яўляецца поўным драматызму фінальным акордам, Ф. Баторын з самага пачатку сігналізуе матэрыялізм людзей, немагчымасць узняцця над рэчыўнасцю, якая прыносіць пакуты і знясільвае душу, пазбаўляючы чалавека якіх-кольвечы сіл для барацьбы за самога сябе: „Ды дзесь пакутвалі тут людзі. // На жаль, натоўп. Зусім не раць”²⁶.

Належыць звярнуць увагу і на тое, якім чынам лірычны герой Ф. Баторына пачынае размаўляць з людзьмі. Ён не проста гатовы аддаць усё, каб яго пачулі – ён аддае, спальваючы сэрца. Фактычна маем дачыненне з матывам ахвярапрынашэння – сэрца лірычнага героя спальвае агонь святое праўды, бо толькі так можна дасягнуць вышніх сфер: „Ірваў сабе я крыкам грудзі, // Каб глухату іх узарваць”²⁷, „Я ім крычаў, аж спальваў сэрца. // І не чакаў узнагарод...”²⁸.

Істотнаю з’яўляецца акалічнасць, што лірычны герой, імкнучыся сваім крыкам разарваць покрыва аглухлага сну, „не чакаў узнагарод”. Гэта спектакулярна, бо гаворка зусім не ідзе пра змаганне за грамадскае лідарства, уладу, што звязана з матэрыяльнымі выгодамі, з пашанаю і ўзыходам па сацыяльнай лесвіцы, як здаралася ў гісторыі чалавечай цывілізацыі неаднойчы. У дадзеным фрагменце, хутчэй, відочная адсылка да біблейскага матыву праўдзівасці прарока і ягоных прароцтваў, што паўстае ў *Кнізе прарока Амоса Старога Запавету*: пад канец эпохі прарокаў сярод людзей з’яўлялася шмат ілжэпрарокаў, што зрабілі прароцтва крыніцаю заробку. Менавіта таму тыя, хто былі сапраўды прарокамі, прыходзілі да людзей і казалі, што з’яўляюцца пастухамі, зарабляюць гэтым сабе на жыццё, а да людзей ідуць толькі таму, што ім гэта было даручана. Перадача слова Богага, ягонай праўды, сапраўднае прароцтва не вымагала аніякае ўзнагароды (*Амоса 7:14–15*).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

Істотная розніца бачная ў рэалізацыі абодвума паэтамі матыву прароцтва. У вусны купалаўскага Прарока ўкладзеныя і горкія словы абвінавачванняў і палымяныя словы заклікаў. Замацаванне прароцкай функцыі – наступныя словы: „Я добрай доляй послан к вам // І знаю, што было, што будзе, // І вас у крыўду не аддам”²⁹. У пэўным сэнсе прарочымі з’яўляюцца і словы „Бо што не возьмеце сягоння // Таго і заўтра вам не ўзяць”. У Ф. Баторына місійнасць, прароцкая функцыя ўвасобленая перш за ўсё ў цяпленні самога лірычнага героя: „Ірваў сабе я крыкам грудзі, // Каб глухату іх узарваць. // Я ім крычаў, аж спальваў сэрца”.

Звяртае на сябе ўвагу таксама тое, якім чынам абодва паэты рэалізуюць матыв прароцтва з граматычнага і сінтаксічнага пунктаў гледжання. Так, герой Янкі Купалы выкарыстоўвае дзеясловы загаднага ладу і клічнік – паслядоўнасць, што вынікае з самой семантыкі формы загаднага ладу. Можна сказаць, што такім чынам увасабляецца місійнасць героя, яго абранасць, лідарская пазіцыя: прарок – носьбіт свабоды, і ён нясе свабоду, прасвятленне іншым, рэалізуецца як палымяны аратар, правадыр, ваяр-натхняльнік. Эфект далучанасці, дэкларацыя актыўнага ўдзелу ў барацьбе ў абодвух вершах ўвасобленыя пры дапамозе практычна ідэнтычнае канструкцыі – „За мной, за мной, забраны людзе...” ў Янкі Купалы і „За мной, браты, з начы пякельнай...” у Ф. Баторына. Але ў Ф. Баторына маналог лірычнага героя вядзецца ад першае асобы множнага ліку – і своеасаблівая адсылка да ўзгаданага вышэй матыву прарокаў-пастухоў, і надзвычай важнае ўсведамленне героем уласнае зняволенасці і неабходнасці вызвалення разам з іншымі: „Нам варта толькі схаянуцца, // Здранцвенне стрэсці, што як скон, // Да ўсходу тварам павярнуцца [...]”³⁰.

Істотнаю для зразумення глыбіннага паслання верша Ф. Баторына з’яўляецца алюзія да матыву нараджэння Ісуса Хрыста з Протаевангелля ад Якуба – „да ўсходу тварам павярнуцца – і ў шлях”: менавіта з усходу кіраваліся мудрацы – у еўрапейскай традыцыі каралі – каб знайсці там Немаўля, якому наканавана было стаць Збаўцам, а таксама да матыву выйсця народу Ізраіля з егіпецкай няволі і вяртанне ў Іерусалім. У сваю чаргу, фрагмент пра крывавы шлях – своеасаблівая алюзія да біблейскіх гісторый пра пакланенне залатому цяльцу і 40-гадовага блукання па пустэльні.

Фінал верша Ф. Баторына адсылае чытача да матыву, што сустракаецца перадусім у *Старым Запавеце* – ў *Кнізе прарока Ісаі* (Ісаі 40:3), *Кнізе прарока Ераміі* (Ераміі 16:14; 31:2), *Кнізе прарока Баруха* (5:7) – а таксама ў *Новым Запавеце* – *Евангеллі ад Мацвея* (Мацв. 3:1–3), *Евангеллі ад Марка* (Марк 1:3–4) і *Евангеллі ад Яна* (Ян 1:23). Гаворка ідзе пра матыв прароцтва, што датычыла набліжэння Царства Божага, неабходнасці выйсця на простую дарогу – да святла, да сапраўднае веры, а таксама пра прароцтвы Яна Хрысціцеля, што былі шмат кім адрынутыя і непачутыя: „Крычаў – о, гора! – я ў пустэльні, // Дзе нават рэха не было”³¹.

²⁹ Я н к а К у п а л а, *Прарок*, *op. cit.*, с. 53.

³⁰ Ф. Б а т о р ы н, *Другая спроба...*, с. 367.

³¹ *Ibidem*.

Надзвычай цікавымі з пункту гледжання асэнсавання біблейскіх матываў уяўляецца верш *Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...*³². Змест верша адсылае і да *Старога Запавету* – у прыватнасці, да эпохі прароцтваў і *Кнігі Выхаду*, *Кнігі Лікаў*, *Кнігі Другазаконня*, *Кнігі Ерамій* – і да *Новага Запавету* – *Апакаліпсісу св. Яна*.

Так, лірычны герой верша – прарок, чыя місія – абуджэнне народу з не-свядомага трызнення, памылкова званага імі самімі жыццём. Але словы пра неабходнасць прыгадаць пра забытыя духоўныя каштоўнасці, адшукаць у глыбіні душы веру і здольнасць змагацца за сябе разбіліся аб сцяну абьякавасці, а жыватворныя промні святла і цяпла згаслі, нікога не ўратаваўшы. Лірычны герой як быццам прымае на сябе ролю Лазара, спрабуючы сваёю песняю перасцерагчы людзей, прымусіць іх апамятацца.

Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі,
Я нёс праменне вам, што сэрца саграе,
Ды холадам сваім вы мне скавалі рукі,
Ў калодкі ступакі заціснулі мае³³.

Так, як калісьці не быў пачуты голас Майсея і прарокаў (Лук. 16:30–31), непачутым застаўся і голас лірычнага героя Ф. Баторына. Але за духоўную глухату, абьякавасць, марнатраўства непазбежна прыйдзе пакаранне. І ў стварэнні карціны расплаты выразна прасочваецца сувязь і цемраю егіпецкай з *Кнігі Выхаду* (Выхад 10:21–22), і з *Апакаліпсісам св. Яна* (Апакаліпсіс 8:12).

Калі на маладзік, як чорная паводка,
Дазвання паглыне наш край аслеплы ноч,
Застукаюць мае драўляныя калодкі,
І бразгат кайданоў разбудзіць рэха ўзбоч³⁴.

У вершы таксама прысутнічае выразная рэмінісцэнцыя старазапаветнага матыву пакарання за грахі, які, напрыклад, сустракаецца ў *Кнізе Лікаў*, *Кнізе Другазаконня*, *Кнізе Выхаду* і т.д. Пакаранне за грахі ў біблейскай традыцыі суровае і нават жорсткае (Лікі 25:1–4), а выпрабаванні, праз якія накіравана прайсці чалавеку, вымагаюць ад яго напружання ўсіх ягоных духоўных сіл (Выхад 20:1–5). Менавіта таму з вуснаў лірычнага героя верша злятае страшнае прароцтва, што абячае пакуты: „Саб’еце да крыві вы пальцы ваших рук [...] // Гукаючы мяне, вы сарваеце ваш голас, // І будзе ён гучаць, як прадсмяротны хрып. // І слых ваш здрадзіць вам”³⁵. У прынцыпе, верш цалкам можна ўспрымаць як своеасаблівую антытэзу да *Кнігі Ерамій* (Ерамій 29:12–14): за грэх бяспамяцтва не будзе прабачэння, за адрачэнне ад свайго імя, сваёй гісторыі, сваіх продкаў не будзе выратавання. Загубленая

³² Ф. Б а т о р ы н, *Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...* [у:] Ф. Б а т о р ы н, *На вуліцы Максіма Багдановіча...*, с. 81–82.

³³ *Ibidem*, с. 81.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

мова не загучыць песняю, што нясе надзею на збавенне: „І зашчыміць душа ў няўтольнай празе песні, // Але для вас яе не будзе у мяне”³⁶.

Ведучы гаворку пра наяўнасць біблейскіх матываў у творчасці таго ці іншага пісьменніка, паэта, драматурга, важна адзначыць істотную для перцепцыі творчасці акалічнасць: прысутнасць згаданых вобразаў, матываў і тэм неабавязкова з’яўляецца адбіткам асабістых рэлігійных поглядаў творцы. Унікальнасць *Бібліі* як тэксту – ці, зыходзячы з постмадэрністычнае канцэпцыі – гіпертэксту культуры акурат заключаецца ў тым, што ёю прасякнутая і літаратура, і музыка, і архітэктура, што грунтуецца на еўрапейскай культурнай традыцыі. Тое, што еўрапейская культура на працягу стагоддзяў базавалася не толькі на антычнай спадчыне, але ў значна большай ступені на хрысціянскім падмурку, несумненна, прывяло да незлічонай колькасці актуалізацый біблейскіх матываў у розных галінах культуры, і літаратура з дадзенага пункту гледжання можа разглядацца як несумненны лідар. А тое, што тэксты *Старога і Новага Запаветаў* датычаць не толькі пытанняў *stricte* звязаных з рэлігіяй, але і пытанняў маральнасці, адвечных духоўных каштоўнасцяў, чый генезіс непасрэдна не звязаны з хрысціянствам, але ўспрыняты і асвоены ім – гаворка перадусім ідзе пра тэксты *Старога Запавету* – яшчэ больш спрыяе таму, што зварот да *Бібліі* можа адбывацца і з рэлігійнага пункту гледжання, і ў рамках агульнадухоўных пошукаў. Кніга Кніг у творчасці Ф. Баторына адыгрывае ролю своеасаблівага медыятара паміж літаратарам і чытачом – біблейскія коды, што трывала ўпісаныя ў культуру, ствараюць неабходны культурны кантэкст для зразумення тых ідэй, думак і пасланняў адносна ролі і месца чалавека на зямлі, ягонае маральнасці, каштоўнасных арыенціраў і г.д., што ўкладаюцца аўтарам ў літаратурны твор, з’яўляючыся часткаю ягонае светапогляднай канцэпцыі. Згаданыя коды – тое агульнае, што аб’ядноўвае чытача і аўтара і робіць дыялог паміж імі больш плённым.

Dzmitry Kliabanau

**Felix Batorin's poetry: Biblical themes in the book *На вуліцы
Максіма Багдановіча***

Abstract

Felix Batorin's poetry is based on the classical canons of Belarusian literature. Reflections on the past and present, the search for answers to the most troubling questions about the future of Belarus and its inhabitants are among the highlights of Batorin's lyrics. Batorin tries to make sense of everyday life of modern man, his life choices, unraveling the sources of human nature. Trying to understand the mystery of the meaning of life and to answer difficult questions about man's vocation on the earth and his life choices, Felix Batorin refers to the Biblical truth, accepting it as the starting point of his argument. The Bible is a unique cultural text, as the texts of the Old and New Testaments centuries ago gave answers to the questions that haunt humanity today.

³⁶ *Ibidem*.